

Knowledge-based economy in the intellectual system of the supreme leader of the revolution (Importance, Requirements, Obstacles and Solutions)

Yousef Jafariherafteh

Master's degree in Executive Management, Islamic Azad University, Shahroud, Iran
(Corresponding author).

yousef_jafari2003@yahoo.com

 0000-0000-0000-0000

Mohammad Dashti

Master of Science, International Relations, Islamic Azad University, South Tehran, Tehran, Iran.

seyedmohammad.dashti@yahoo.com

 0000-0000-0000-0000

Abstract

Paying attention to the knowledge-based economy is one of the most important strategies of Iran's economy in order to achieve the goals of the vision document and realize the resistance economy. Iran's economy needs to develop and promote an economy that is based on knowledge and its main form is technical knowledge, in order to be able to compete in the international arena and to strengthen the domestic economy and also to prevent the raw sale of excessive import of goods. The main axis of such flow are knowledge-based institutions and companies, which actually bear the main burden of this movement. An important part of the literature of knowledge-based economy and their support in the country's upstream documents and in the country's general and macro-policies in the ۲۰-year vision document and the general policies of the resistance economy have also been considered. In the current era, making the economy knowledge-based by relying on the production of science until commercialization, and in other words, turning the dominant aspect of the country's economy into a knowledge-based economy, is considered one of the most important goals of the Islamic Republic of Iran. In this research, in order to examine the obstacles and solutions to realize the knowledge-based economy, the statements of the supreme leader of the revolution were analyzed with thematic analysis method, and his intellectual system was categorized into four parts: importance, requirements, obstacles, and solutions.

Keywords: Knowledge base, digital economy, science and technology, Ayatollah Khamenei.

مقاله پژوهشی

**اقتصاد دانش بنیان در منظومه فکری رهبر معظم انقلاب
(اهمیت، الزامها، موانع و راهکارها)**

یوسف جعفری هرفته

کارشناسی ارشد مدیریت اجرایی، دانشگاه آزاد شاهرود، شاهرود، ایران (نویسنده مسئول).
yousef_jafari2003@yahoo.com 0000-0000-0000-0000

محمد دشتی

کارشناسی ارشد روابط بین الملل، دانشگاه آزاد تهران جنوب، تهران، ایران.
seyedmohammad.dashti@yahoo.com 0000-0000-0000-0000

چکیده:

توجه به «اقتصاد دانش بنیان»، یکی از مهم ترین راهبردهای اقتصاد جمهوری اسلامی ایران، در جهت نیل به اهداف سند چشم انداز و تحقق اقتصاد مقاومتی به شمار می رود. اقتصاد ایران از جهت توانایی رقابت در عرصه های بین المللی و تقویت اقتصاد داخلی و جلوگیری از خام فروشی و واردات بی رویه کالا، نیاز به توسعه و ترویج اقتصادی دارد که مبتنی بر دانش باشد و شاکله اصلی آن را دانش فنی شکل دهد. محور اصلی چنین جریانی، مؤسسات و شرکت های دانش بنیان هستند که بار اصلی این حرکت را به دوش می کشند. بخش مهمی از ادبیات اقتصاد دانش بنیان و حمایت از آن ها در اسناد بالادستی و در سیاست های کلی و کلان کشور، سند چشم انداز ۲۰ ساله و سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی نیز مورد توجه قرار گرفته است. در دوره کنونی دانش بنیان کردن اقتصاد با تکیه بر تولید علم تا تجاری سازی و به عبارت دیگر تبدیل وجه غالب اقتصاد کشور به اقتصاد دانش بنیان، یکی از مهم ترین اهداف نظام جمهوری اسلامی ایران تلقی می شود. در این پژوهش برای یافتن موانع و راهکارهای تحقق اقتصاد دانش بنیان، بیانات آیت الله خامنه ای، رهبر انقلاب، با روش تحلیل مضمون بررسی و منظومه فکری ایشان در چهار بخش اهمیت، الزامها، موانع و راهکارها دسته بندی و معرفی شده است.

واژگان اصلی: دانش بنیان، اقتصاد دیجیتال، علم و فناوری، سیدعلی خامنه ای.

دسترسی به مقالات نشریه علمی مطالعات راهبردی انقلاب اسلامی (Open Access) است.

نشریه علمی «مطالعات راهبردی انقلاب اسلامی» تحت مجوز بین المللی Creative Commons Attribution 4.0 International CC BY 4.0

مستولیت مقاله از نظر محتوای علمی و نظریات مطرح شده در متن آن، به عهده نویسندگان و یا نویسنده مسئول مقاله می باشد و مورد تأیید / عدم تأیید صاحب امتیاز نشریه مطالعات راهبردی انقلاب اسلامی نمی باشد.

Doi: 10.22034/IRSJ.2024.445839.1044

مقدمه

توجه به اقتصاد دانش‌بنیان، یکی از مهم‌ترین راهبردهای اقتصاد جمهوری اسلامی ایران، در جهت نیل به اهداف سند چشم‌انداز و تحقق اقتصاد مقاومتی است. بسیاری از کشورهای توسعه‌یافته، سعی می‌کنند، به‌جای خام‌فروشی و فروش محصولاتی با ارزش اندک، تولید و صادرات محصولاتی را در اولویت قرار دهند که از لحاظ دانش فنی در سطح بالایی هستند و با کمترین مواد اولیه، بیشترین ارزش‌افزوده را به خود اختصاص می‌دهند. این کشورها همواره در تلاش بوده‌اند تا با ارتقای درآمدهای خویش از راه دانش فنی، از سهم محصولات عادی بکاهند. اقتصاد ایران هم از جهت توانایی رقابت در عرصه‌های بین‌المللی و هم از جهت تقویت اقتصاد داخلی و نیز جلوگیری از خام‌فروشی و واردات بی‌رویه کالا، نیازمند توسعه و ترویج اقتصادی است که مبتنی بر دانش باشد و شاکله اصلی آن را دانش فنی شکل دهد. محور اصلی چنین جریانی، مؤسسه‌ها و شرکت‌های دانش‌بنیان هستند که می‌توانند بار اصلی این حرکت را به دوش کشند.

بخش مهمی از ادبیات اقتصاد دانش‌بنیان و حمایت از آن‌ها در اسناد بالادستی و در سیاست‌های کلی و کلان کشور، در سند چشم‌انداز ۲۰ساله و سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی نیز توجه شده است. در حال حاضر دانش‌بنیان کردن اقتصاد، با تکیه بر تولید علم تا تجاری‌سازی و به‌عبارت‌دیگر تبدیل وجه غالب اقتصاد کشور به اقتصاد دانش‌بنیان، از جمله مهم‌ترین اهداف نظام جمهوری اسلامی ایران تلقی می‌شود. سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی با هدف تأمین رشد پویا و بهبود شاخص‌های مقاومت اقتصادی و دستیابی به اهداف سند چشم‌انداز بیست‌ساله با رویکردی جهادی، انعطاف‌پذیر، فرصت‌ساز، مولد، درون‌زا، پیشرو و برون‌گرا از سوی رهبر انقلاب ابلاغ شده است و در آنجا پیشنهادی اقتصاد دانش‌بنیان، اجرای نقشه جامع علمی کشور و سامان‌دهی نظام ملی نوآوری به‌منظور ارتقای جایگاه جهانی کشور و افزایش سهم تولید و صادرات محصولات و خدمات دانش‌بنیان و دستیابی به رتبه نخست اقتصاد دانش‌بنیان در منطقه، به‌عنوان مهم‌ترین اهداف و به‌عبارتی چشم‌انداز اقتصاد دانش‌بنیان در کشور ترسیم شده است.

توجه به اقتصاد دانش‌بنیان در سال‌های اخیر اهمیت ویژه‌ای یافته است و بیشتر اقتصاددانان و کارشناسان به این مسئله اذعان دارند. از مصائب کشور ما این است که در بسیاری از بخش‌های

اقتصادی از خدمات و صنعت گرفته تا کشاورزی، تولید همچنان به طریق سنتی صورت می‌گیرد و نتیجه آن عدم بهره‌وری و کارایی و همچنین اتلاف منابع مادی و انسانی بوده است. از یک‌سو کشور با تحریم‌های گسترده‌ای روبه‌رو است و امکان نقش‌آفرینی یک اقتصاد متعارف را در سطح بین‌الملل ندارد و از سوی دیگر تولید کشور در دهه ۹۰ وضعیت خوبی نداشته است؛ تاجایی که نرخ تشکیل سرمایه ثابت به گزارش بانک مرکزی ایران در اواخر دهه ۹۰ منفی شده است. از طرفی هم با وجود آمار بالای نیروی جوان در کشور، شغلی برای آن‌ها وجود ندارد و ساختارها و سیاست‌ها موجب شده‌اند در این چند سال نرخ بیکاری همچنان بالا بماند.

این وضعیت موجب شده است که اقتصاد و تولید دانش‌بنیان اشتغال‌آفرین در اولویت کشور و دولت قرار بگیرد و از این طریق، بتواند سیاست‌هایی را اجرا کند که علاوه بر بالا بردن حجم تولید و رشد اقتصادی، درآمد ثابت و پایدار و شغل‌های زیادی را ایجاد نماید.

مجموع این مباحث اهمیت جهش تولید را برجسته‌تر می‌کند؛ به طوری که در سال‌های گذشته نیز رهبر انقلاب بر این مسئله تأکید جدی داشته و با توجه به این آسیب‌شناسی از وضعیت تولید، بیکاری و آینده‌پژوهی، موضوع تولید دانش‌بنیان و اشتغال‌آفرین را طرح کرده‌اند. در بیانیه گام دوم انقلاب نیز به صورت خاص به این مسئله اشاره داشته‌اند که دانش‌بنیان شدن اقتصاد و تولید، راه‌حلی برای عبور از مشکلات اقتصادی خواهد بود. به نظر می‌رسد تنها راه برای تقویت بخش تولید و همچنین اشتغال، روی آوردن به اقتصاد دانش‌بنیانی است که مولد و اشتغال‌آفرین باشد. در این راستا و برای تحقق اقتصاد دانش‌بنیان، رجوع به بیانات رهبر انقلاب در این موضوع لازم می‌نماید تا مبتنی بر کلام ایشان در سال‌های اخیر، موانع، الزامات و راهکارهای دستیابی به اقتصاد دانش‌بنیان استخراج شود.

۱. مبانی نظری

۱-۱. تعریف اقتصاد دانش‌بنیان

در عصر حاضر نگاه سیاست‌گذاران از «اقتصاد دارای وزن» عصر صنعتی (عصر ساختن) به اقتصاد بدون وزن «عصر دانایی» (عصر ارائه خدمات) معطوف شده است. امروزه تفاوت در بهره‌وری و رشد کشورها بیش از آنکه به فراوانی منابع طبیعی آن‌ها وابسته باشد، تابعی از ظرفیت‌های فکری و سرمایه انسانی و همچنین کیفیت نهادها^۱ و سرمایه اجتماعی آن‌ها است.

1. Institutions

«دانیل بل»^۱ از نخستین افرادی بود که به ظهور عصری نوین اشاره کرد. او در کتاب «پیدایش جامعه پسا صنعتی: تهوری در پیش‌بینی اجتماعی»^۲ به طرح تقابل جامعه صنعتی و پسا صنعتی پرداخت. جامعه صنعتی هماهنگی میان ماشین‌ها و انسان‌ها برای تولید کالاها است و جامعه پسا صنعتی حول دانش و به‌منظور کنترل اجتماعی و هدایت نوآوری و دگرگونی سازمان یافته است و این به‌نوبه خود، روابط اجتماعی و ساختارهای جدیدی را رقم می‌زند که باید از راه‌های سیاسی اداره شوند. به این ترتیب، «دانش یک کالای عمومی جهانی است و زمانی بیشترین تأثیر را در جامعه اعمال خواهد کرد که بدون هرگونه اغماض توزیع شود. برای تحقق این مهم در عرصه جهانی، تغییر نگرش به مسئله توسعه و تجدید ساختار سازمان‌های بین‌المللی ضروری است» (Stiglitz, 1998).

بسیاری از اقتصاددانان نیز بر این باورند که امروزه دیگر حجم سرمایه و اندازه بازار، در توسعه اقتصادی ملل نقش اساسی ندارد بلکه دانش و فناوری‌های دانش‌محور این نقش را ایفا می‌کند؛ بنابراین عوامل متخصص انسانی به‌عنوان نیروی اصلی تحول اقتصادی مورد توجه هستند و برنامه‌های توسعه اقتصادی با توجه به نقش این عامل مهم تدوین و به اجرا درمی‌آیند.

در اقتصاد پسا صنعتی، «دانش» به موتور رشد و توسعه جوامع بدل گشته است و به همین دلیل اهمیت مقوله‌هایی همچون تخصصی شدن بیشتر امور، تحقیقات و نوآوری، مشارکت جمعی در تولید دانش، آموزش و یادگیری مادام‌العمر، فناوری اطلاعات و ارتباطات و نقش تعیین‌کننده کمی و کیفی دانش و در نتیجه سرمایه انسانی و اجتماعی را برجسته و پررنگ می‌سازد. در سال ۱۹۹۶ «سازمان توسعه و همکاری اقتصادی»^۳ از «اقتصاد نوین» موسوم به «اقتصاد دانش‌بنیان» تعریفی رسمی و نظام‌مند ارائه نمود: «اقتصادی که مستقیماً مبتنی بر تولید، توزیع و استفاده از دانش و اطلاعات است». این سازمان رویکرد «فریتز مکلاپ»^۴، از پیشگامان حوزه اقتصاددانشی و جامعه اطلاعاتی را دنبال نمود و از اقتصاد دانش‌محور به‌عنوان اقتصادی یاد کرد که در آن نقش دانش در مقایسه با منابع طبیعی، سرمایه فیزیکی و کارگر دارای مهارت کم در جایگاه بالاتری قرار گرفته است. نزد «پاول و اسنلمن»^۵ اقتصاددانشی به معنای اتکای بیشتر بر توانایی‌های فکری به‌جای نهاده‌های فیزیکی یا منابع طبیعی همراه با تلاش برای ایجاد

1. Daniel Bell

2. The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting

3. Organization of Economic and Cooperative Development (OECD)

4. Fritz Machlup

5. Powell & Snellman

بهبود رویه‌ها و محصولات در هر مرحله از فرایند تولید است. این نگاه بر تولید ایده‌های بدیع که در ادامه به تولید کالا و خدمات جدید یا بهبودیافته منتهی می‌شود، تمرکز دارد و افزایش نسبی سهم سرمایه ناملموس در تولید ناخالص داخلی بازتاب‌دهنده آن است.

به‌طور خلاصه، اقتصاد دانش‌بنیان اقتصادی است که در آن تولید و استفاده از دانش، پایه اصلی هرم تولید ثروت و زیربنای رشد اقتصادی است. این الگو در دهه‌های اخیر، به‌واسطه افزایش خیره‌کننده در بهره‌وری، رقم‌زدن فرصت‌های کسب سودهای حیرت‌انگیز و نرخ رشدهای بالا، کاهش استفاده از انرژی‌های فسیلی، همراهی بیشتر با محیط‌زیست و... توجه سیاست‌گذاران را به خود جلب کرده است؛ تا آنجا که بانک جهانی نیز از اواخر دهه ۱۹۹۰ در تغییر رویکردی آشکار، نگاه خود را متوجه نقش کلیدی دانش برای توسعه ساخته و به انجام تحقیقات و طرح‌هایی تحت عنوان «K4D» در این باره اقدام نموده است. این نهاد سیاست‌گذار در سالیان اخیر تمرکز خود را روی مسائلی همچون ارتقای رشد و کاهش فقر جهانی، نهادها و آموزش و فرهنگ برای بنا نهادن چهارچوب توسعه جامع‌تر معطوف ساخته است. از این رو امروزه تقریباً همه کشورها یا در تکاپوی گذار به یک اقتصاد دانش‌بنیان هستند یا اگر پیش از این، گام در این مسیر گذارده‌اند، در پی انطباق هرچه بیشتر خود با اقتضائات اقتصاد دانش‌محور و پیشی‌گرفتن از رقبا در این عرصه هستند.

اقتصاد دانش‌بنیان در تقسیم‌بندی بانک جهانی چهار شاخص دارد: «آموزش و توسعه منابع انسانی، زیرساخت‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات، رژیم‌های اقتصادی و نهادی مناسب و سیستم ابداعات و نوآوری» (گرچی‌زاده و شریفی‌رنانی، ۱۳۹۳: ۱۱۰). این ویژگی‌ها باعث رشد روزافزون اقتصادی، افزایش بهره‌وری، کنترل تورم، شکست تحریم‌ها، کاهش وابستگی به نفت و همچنین تسهیل مسیر توسعه می‌شود.

۲-۱. تأثیر اقتصاد دانش‌بنیان بر متغیرهای اقتصادی

۲-۱-۱. افزایش رشد و بهره‌وری اقتصادی

پس از جنگ جهانی دوم، در بیشتر کشورها به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه، دستیابی به رشد اقتصادی بالا همواره یکی از اولویت‌های مهم سیاست‌گذاری و هدف نظریه‌های رشد اقتصادی نیز، تبیین عوامل مؤثر بر رشد و تفاوت در ماهیت نرخ رشد کشورها بوده است.

با آغاز دهه ۱۹۹۰ میلادی، مبنای متفاوتی برای توسعه اقتصادی کشورها ارائه شد (باصری؛

اصغری و کیا، ۱۳۹۰). مطالعات اولیه عمدتاً بر نقش اساسی عوامل فیزیکی تولید، مانند سرمایه فیزیکی نیروی کار در فرایند تولید، تأکید داشتند؛ اما با گسترش مفهوم سرمایه شامل سرمایه فیزیکی و سرمایه انسانی و ارائه مدل‌های جدید، رشد عوامل دیگری شناسایی شدند که در جریان رشد اقتصادی مؤثر بودند. مدل‌های رشد مانند مدل «رومر»^۱، «لوکاس»^۲، «گراسمن و هلپمن»^۳، «کو هلپمن»^۴ تلاش کردند، بهره‌وری را به‌عنوان یکی از عوامل رشد اقتصادی معرفی کنند که تحت تأثیر عوامل متعددی از جمله دانش قرار می‌گیرد (بهبودی و امیری، ۱۳۸۹).

رشد اقتصادی یک مفهوم کمی است و چنانچه تولید ناخالص ملی حقیقی یک کشور در یک سال نسبت به سال قبل افزایش داشته باشد، این کشور در آن سال دارای رشد اقتصادی خواهد بود؛ به‌عبارت‌دیگر کشوری که توانایی اقتصادی جهت افزایش تولید کالاها و خدمات را در طی زمان داشته باشد رشد اقتصادی دارد و در نتیجه به‌منظور رفع نیازمندی‌های داخلی، کالاها و خدمات بیشتری در اختیار مصرف‌کنندگان قرار می‌گیرد.

۱-۲-۲. کنترل تورم

نرخ تورم، درصد تغییر شاخص قیمت‌ها در هر دوره نسبت به دوره قبل است. تورم هنگامی در اقتصاد بروز می‌کند که یک مازاد قدرت خرید برای کالاها و خدمات در سطح قیمت‌های جاری وجود داشته باشد. در متون اقتصادی به تورم ناشی از فشار تقاضا و تورم ناشی از فشار هزینه به‌عنوان عوامل به‌وجود آورنده مازاد قدرت خرید اشاره شده است. وجود زیرساخت‌های قوی و اقتصاد دانش‌بنیان باعث افزایش بهره‌وری و کاهش هزینه‌ها می‌شود و از این طریق به کنترل قیمت‌های تمام‌شده منتج خواهد شد.

۱-۲-۳. شکست تحریم‌ها

تحریم‌های اقتصادی دستکاری روابط اقتصادی به‌منظور دستیابی به اهداف سیاسی است؛ به‌عبارت‌دیگر به‌منظور وادار کردن یک جامعه به تغییر سیاست، رفتار یا حکومت خود آن کشور را تهدید به تنبیه اقتصادی می‌کنند (زهرانی، ۱۳۷۶: ۱۹). همانند تعریف تحریم، طیف گسترده و متنوعی از اهداف نیز توسط پژوهشگران مطرح شده است (امام‌جمعه‌زاده و مرادی،

1. Romer
2. Lucas
3. Grossman and Helpman
4. Coe and Helpman

۱۳۸۸؛ عزیزنژاد، ۱۳۸۹). در مجموع اهداف تحریم، از نظر شدت را تغییر می‌توان به صورت زیر دسته‌بندی کرد:

۱- تهدید به تحریم جهت جلوگیری از نقض قوانین بین‌المللی یا نقض انتظارات تحریم؛
 ۲- نشان دادن نارضایتی کشور قدرتمند نسبت به کشور هدف، بدون آنکه خسارت مالی جدی به همراه داشته باشد.

۳- اعمال تحریم برای تغییر در برخی از جنبه‌های سیاست داخلی یا خرجی کشور هدف یا وادار کردن آن به کاری خاص (تحریم در این حالت تغییرات محدودی را دنبال می‌کند)؛

۴- اعمال تحریم جهت تغییرات اساسی در سیاست‌های راهبردی یا توقف کامل شرایط موجود در یک کشور؛

۵- اعمال تحریم‌های شدید جهت تغییر رژیم و نظام سیاسی کشور تحریم‌شونده و اجرای سیاست‌های براندازی.

بنابراین، طبق تعاریف ارائه‌شده از اقتصاد دانش‌بنیان، ما به دنبال اقتصادی هستیم که فراهم‌کننده زمینه لازم جهت استفاده از دانش، خلاقیت و استعدادهای داخل و بهره‌گیری و بومی‌سازی دانش و تجارب بیرونی است. اقتصادی که نوآور و کارا بوده، از آموزش و توسعه منابع انسانی برای جذب و نشر مؤثر دانایی استفاده می‌کند. تکیه اقتصاد دانش‌بنیان بر نوآوری و دانش و استفاده از استعدادهای درونی و بومی باعث می‌شود اقتصاد جمهوری اسلامی ایران که سال‌هاست به فروش نفت و خام‌فروشی متکی است، برای افزایش تولید و رشد داخلی به ابتکار و نوآفرینی‌های علمی روی بیاورد و از اقتصاد متکی به نفت فاصله بگیرد و تحریم‌های نفتی نتواند در روند رشد اقتصادی خللی ایجاد کند.

جمهوری اسلامی سال‌هاست که به شدت درگیر سیاست‌های برون‌رفت از فشارهای ناشی از تحریم بوده است. یکی از ریشه‌ای‌ترین راه‌های تقابل با تحریم‌های اقتصادی، تقویت توان اقتصادی داخلی و کاهش وابستگی‌ها است. به عبارت دیگر استفاده از ظرفیت‌های داخلی در جهت تولید محصولات وارداتی و فناورانه، کاهش وابستگی‌ها و توسعه فناوری از راهکارهای اساسی برای مقابله با تحریم‌ها است (عزیزنژاد، ۱۳۸۹: ۱۸۳). به همین دلیل، بررسی دقیق و علمی تقابل توسعه و فناوری و رونق صنعت بر تحریم‌های اقتصادی در شرایط کنونی امری

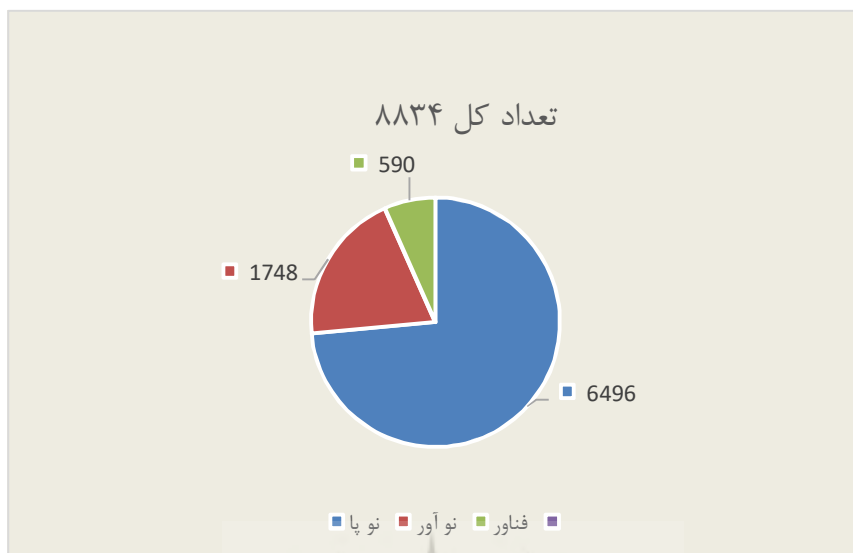
ضروری به نظر می‌رسد.

تحریم‌ها باعث افزایش موانع واردات محصولات خارجی و در نتیجه، گران شدن این محصولات در بازار داخلی می‌شوند. در این شرایط اگر تولیدات داخلی به سمت نوآوری پیش روند و با بومی‌سازی و افزایش کیفیت، توان رقابت با محصولات خارجی در بازار جهانی را به دست آورند، تحریم‌ها نه تنها باعث شکست و عقب‌رفت اقتصاد داخلی و تولید نمی‌شوند بلکه به عنوان یک فرصت عمل کرده، نقطه عطفی برای تولیدکنندگان داخلی به حساب خواهند آمد. همچنین محدودیت‌ها و اجبارها باعث افزایش میزان ابتکارات و نوآوری‌ها و توجه بیشتر سیاست‌گذاران به توسعه شرکت‌های دانش‌بنیان خواهد شد (فخاری و سلمانی، ۱۳۹۲: ۸).

۱-۲-۴. وضعیت شرکت‌های دانش‌بنیان در ایران

تصویب قانون «حمایت از شرکت‌ها و مؤسسه‌های دانش‌بنیان و تجاری‌سازی نوآوری‌ها و اختراعات» در سال ۱۳۸۹ سرآغاز گسترده‌ترین برنامه دولت برای حمایت از شرکت‌ها و مؤسسات دانش‌بنیان در سال‌های اخیر بوده است. در این قانون بر موضوع‌های مهمی نظیر تشکیل کارگروه ارزیابی شرکت‌های دانش‌بنیان، تشکیل صندوق نوآوری و شکوفایی و ارائه معافیت‌های مالیاتی و گمرکی به شرکت‌های دانش‌بنیان تأکید شده است.

بر اساس گزارش «معاونت علمی، فناوری و اقتصاد دانش‌بنیان ریاست جمهوری» مجموع شرکت‌های دانش‌بنیان داخلی ۸۸۳۴ عدد بوده است که از این تعداد ۶۴۹۶ شرکت «نویا»، ۱۷۴۸ شرکت «نوآور» و ۵۹۰ شرکت «فناور» هستند (نمودار ۱).

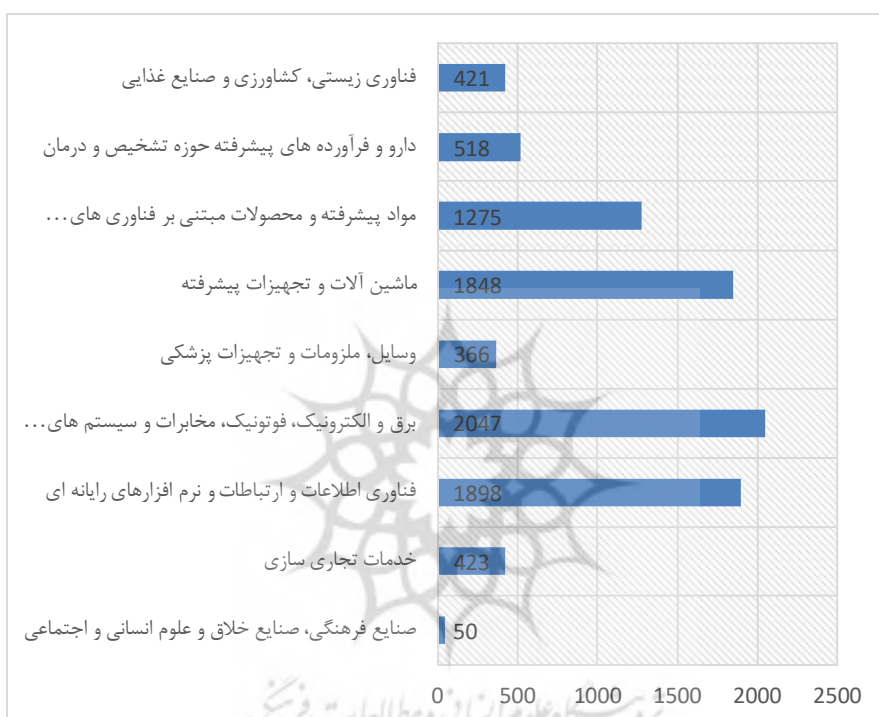
منبع: (تارنمای معاونت علمی، فناوری و اقتصاد دانش‌بنیان ریاست جمهوری)

نمودار (۱): تعداد شرکت‌های دانش‌بنیان به تفکیک مجوز

گفتنی است، شرکت‌های نوپا به شرکت‌های دانش‌بنیان اطلاق می‌شود که اظهارنامه مالیاتی ندارند یا بر اساس آخرین اظهارنامه مالیاتی خود کمتر از ۵۰ میلیارد ریال درآمد عملیاتی داشته‌اند. شرکت‌های دانش‌بنیان نوآور شرکت‌هایی هستند که در آخرین اظهارنامه خود بیش از ۵۰ میلیارد ریال درآمد عملیاتی عنوان کرده باشند و سهم فروش دانش‌بنیان آن‌ها کمتر از ۵۰ درصد باشد. شرکت‌هایی هم که در آخرین اظهارنامه خود بیش از ۵۰ میلیارد ریال درآمد عملیاتی داشته باشند و سهم فروش دانش‌بنیان آن‌ها بیشتر از ۵۰ درصد باشد، دانش‌بنیان فناور شناخته می‌شوند.

طبق آمار معاونت علمی، فناوری و اقتصاد دانش‌بنیان ریاست جمهوری از میان ۸۸۳۴ شرکت دانش‌بنیان بیشترین شرکت ثبت‌شده به حوزه برق و الکترونیک، فوتونیک، مخابرات و سیستم‌های خودکار با ۲۰۴۷ شرکت و کمترین شرکت ثبت‌شده به حوزه صنایع فرهنگی، صنایع خلاق و علوم انسانی و اجتماعی با ۵۰ شرکت اختصاص دارد. حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات و نرم‌افزارهای رایانه‌ای با ۱۸۹۸ شرکت در رده بعدی و حوزه ماشین‌آلات و تجهیزات پیشرفته با ۱۸۴۸ شرکت در رتبه سوم قرار دارند. همچنین حوزه‌های مواد پیشرفته و

محصولات مبتنی بر فناوری‌های شیمیایی با ۱۲۷۵ شرکت، دارو و فرآورده‌های پیشرفته حوزه تشخیص و درمان با ۵۱۸ شرکت، خدمات تجاری با ۴۲۳ شرکت، فناوری زیستی، کشاورزی و صنایع غذایی و صنایع غذایی با ۴۲۱ شرکت و حوزه وسایل و ملزومات پزشکی با ۳۶۶ شرکت به ترتیب رتبه‌های بعدی را به خود اختصاص داده‌اند (نمودار ۲).

منبع: (تارنمای معاونت علمی، فناوری و اقتصاد دانش‌بنیان ریاست جمهوری)

نمودار (۲): تعداد شرکت‌های دانش‌بنیان به تفکیک حوزه فناوری

۲. پیشینه پژوهش

پژوهش‌هایی با محوریت اقتصاد دانش‌بنیان در داخل و خارج از کشور انجام شده است که به برخی از آن‌ها اشاره خواهد شد:

- «دادخواه و ذبیحی» (۱۳۹۹) در پژوهش خود به شناسایی عوامل اقتصاد دانش‌بنیان و تأثیر آن بر توسعه پایدار پرداخته‌اند. در این پژوهش که به روش رگرسیون چندگانه صورت گرفته است، به نتیجه رسیده‌اند که رشد اقتصاد دانش‌بنیان اصلی‌ترین عامل

توسعه اقتصادی کشورها است. ابعاد اقتصاد دانش‌بنیان (رژیم اقتصادی و نهادی، توسعه منابع انسانی، نوآوری و اختراعات، فناوری اطلاعات) تأثیر مثبت و معنی‌داری بر رشد اقتصادی دارند.

- «پورعزت و عبدی» (۱۳۹۹) در پژوهشی به رهنمودهای ناظر بر خط‌مشی‌گذار به اقتصاد دانش‌بنیان در ایران پرداخته‌اند. آن‌ها در این پژوهش با روش داده‌بنیاد به این نتیجه رسیده‌اند که پیشرفت مستلزم نگاهی جامع و سامانمند به حوزه‌ها و ابعاد گوناگون مهم و روابط متقابل بین آن‌ها با توجه به سابقه و تاریخچه علم و فناوری کشور است. چالش دولت تعیین روابط متقابل و همکاری بین این حوزه‌ها است.

- «رهبر و نیک‌چهره گل‌افزایی» (۱۳۹۹) در پژوهشی به تدوین راهبردهای اقتصاد مقاومتی دانش‌بنیان پرداخته‌اند. این پژوهش که به روش مصاحبه و پرسشنامه صورت گرفته است، به راهبردهای اولویت‌داری نائل شده است، از جمله: تقویت فرهنگ کار، توسعه زیرساخت‌های علم و فناوری، ثبات اقتصادی، دیپلماسی قوی، تعامل قوی و مستمر دانشگاه‌ها با صنایع، توسعه سرمایه انسانی، سامان‌دهی نظام نوآوری و اصلاح رژیم نهادی و اقتصادی.

- «حاجی‌زاده» (۱۳۹۹) در پژوهشی به اقتصاد دانش‌بنیان و راه‌های برون‌رفت از اقتصاد وابسته به نفت پرداخته است. این تحقیق با رویکرد آمیخته و با تحلیل آماری صورت گرفته و ملزوم‌ها، کنشگران، زیرساخت‌ها و ارکان اصلی اقتصاد دانش‌بنیان را استخراج کرده است که نتایج نشان می‌دهد ارکان اصلی یا بار عاملی ۰٫۸۴ بیشترین اثر را بر اقتصاد دانش‌بنیان دارد.

- «قاسمی؛ فقیهی و علیزاده» (۱۳۹۶) در پژوهش خود به الزام‌های دستیابی به اقتصاد دانش‌بنیان در سطح کلان پرداخته‌اند. این پژوهش که با روش تحلیل محتوا انجام شده، چهار بعد زمینه‌ای، سرمایه انسانی، فناوری اطلاعات و ارتباطات و نوآوری و کارآفرینی را بررسی کرده است. نتایج پژوهش نشان داده که با وجود قوانین و مقررات مختلف در برنامه‌های توسعه و سایر قوانین دائمی کشور، هنوز تا رسیدن به چهارچوبی جامع و منسجم حقوقی برای حرکت به سمت اقتصاد دانش‌بنیان فاصله وجود دارد.

- «صابری» (۱۳۹۶) در پژوهش خود با عنوان «نحوه فعالیت بر پایه اقتصاد دانش‌بنیان»، به

این نتیجه دست یافته است که شرکت‌های دانش‌بنیان باعث به‌وجود آمدن مهارت‌ها و دانشی می‌شوند که افراد متخصص در حوزه‌های کاری متفاوت می‌توانند به شیوه‌های گوناگون ایجاد کنند.

- «سازمان توسعه و همکاری اقتصادی»^۱ (۲۰۲۲) در گزارشی با عنوان «تأمین مالی SMEها و کارآفرینان»، به بررسی و ارائه اقدامات دولت‌ها و بخش‌های مختلف در حوزه تأمین مالی شرکت‌های کوچک و متوسط در دوران همه‌گیری کرونا پرداخته و بر مواردی همچون سرمایه‌گذاری خطرپذیر تأکید بیشتری داشته است.

- «وزارت امور اقتصادی آلمان» (۲۰۲۰) در گزارشی با عنوان «تأمین مالی استارت‌اوپها و رشد: مروری بر ابزارهای تأمین مالی»، ابزارهای مختلف مالی، از جمله سرمایه‌گذاری خطرپذیر به منظور راه‌اندازی شرکت‌های کوچک و متوسط در کشور آلمان را معرفی کرده است.

- «سازمان توسعه و همکاری اقتصادی» (۲۰۱۵) در گزارشی روش‌های تأمین مالی شرکت‌های کوچک و متوسط (جایگزین و مکملی برای روش‌های سنتی) را ارائه کرده که این روش‌ها بر اساس تأمین مالی مبتنی بر دارایی، مبتنی بر بدهی جایگزین، ابزارهای ترکیبی و روش‌های مبتنی بر حقوق سهام تقسیم‌بندی شده است.

- کمیسیون اقتصادی - اجتماعی آسیا و اقیانوسیه (۲۰۱۲) در گزارشی تخصصی با لحاظ گستره ریسک و بازدهی، پیچیدگی بخش، اندازه شرکت و میزان پیشینه اعتباری شرکت‌ها به بررسی انواع مختلف روش‌های تأمین مالی شرکت‌های کوچک و متوسط پرداخته‌اند.

- سوئی و همکاران (۲۰۱۰) در تحقیقی و مبتنی بر چرخه عمر به بررسی روش‌های تأمین مالی شرکت‌های کوچک و متوسط موجود در مراکز رشد پرداختند. نتایج نشان داد که ابزارهای حمایت مالی از شرکت‌ها برای مراحل مختلف چرخه عمر متفاوت است.

- بزکایا ون پوتلزبرگ (۲۰۰۸) در مطالعه‌ای با بررسی ساختار سرمایه تأمین مالی ۱۰۳ مورد از شرکت‌های کوچک نوآور در بلژیک در مراحل مختلف توسعه پرداخته است. آن‌ها به منابع داخلی به‌عنوان مهم‌ترین منابع اولیه تأمین مالی اشاره کرده و همچنین در

1. Organization of Economic and Cooperative Development (OECD)

کنار این موارد بر منابع مالی دولتی و بانکی، سرمایه‌گذاران خطرپذیر و فرشتگان کسب‌وکار تأکید دارند.

۳. روش پژوهش

این پژوهش از حیث هدف، کاربردی و توسعه‌ای و از جهت گردآوری داده‌ها و مطالب، کتابخانه‌ای و اسنادی است؛ به این معنا که با استفاده از منابع کتابخانه‌ای اعم از کتب، مقالات، گزارش‌ها و اسناد کشورهای مختلف به گردآوری مطالب می‌پردازد و از روش تحلیل محتوا از نوع تحلیل - توصیفی برای بررسی متون و ارائه مصادیق و دلالت‌های سیاستی استفاده خواهد کرد. همچنین، برای دستیابی به هندسه فکری رهبر انقلاب اسلامی، درباره اقتصاد دانش‌بنیان از روش تحلیل مضمون استفاده خواهد شد. روش تحلیل مضمون، از روش‌هایی است که مستقل از جایگاه نظری یا معرفت‌شناسی خاصی است و در طیف گسترده‌ای از مطالعات می‌توان از آن استفاده کرد (5: Braun & Clarke, 2006)؛ از این رو، ابزار تحقیقاتی منعطف و مفیدی است که برای تحلیل حجم زیادی از داده‌های پیچیده و مفصل، می‌توان از آن بهره برد. تحلیل مضمون روشی برای شناسایی، تحلیل و استخراج الگوهای موجود در داده‌های کیفی است. این روش فرایندی برای تحلیل داده‌های متنی است و داده‌های پراکنده و متنوع را به داده‌های غنی و تفصیلی تبدیل می‌کند (Boyatzis, 1998). روش تحلیل مضمون با رویکردهای مختلفی قابل اجرا است و شبکه مضامین یکی از رویکردها است که بر اساس فرایندی مشخص، پایین‌ترین سطح قضایای موضوع را از متن استخراج می‌کند (مضامین پایه)؛ سپس با دسته‌بندی این مضامین و تلیخیص آنها به موضوعات مجردتر و انتزاعی‌تر دست می‌یابد (مضامین سازمان‌دهنده) و در قدم سوم مضامین سازمان‌دهنده در قالب مضامین اساسی حاکم بر کل متن (مضامین فراگیر) تنظیم می‌شوند (شیخزاده، ۱۳۹۰: ۱۶۵-۱۷۲).

در ادامه گام‌های شش‌گانه به صورت مختصر شرح داده می‌شود:

۳-۱. آشنایی با داده‌ها

در گام نخست تحلیل مضمون، ممکن است خود پژوهشگر داده‌ها را جمع کند یا اینکه داده‌های تحقیق در اختیار او قرار گیرد. اگر خود پژوهشگر داده‌ها را (از طریق رسانه‌ها و منابع مختلف) جمع کند، به هنگام تحلیل، از دانش و مبنای تحلیلی اولیه برخوردار خواهد بود؛ اما مهم این است که پژوهشگر به گونه‌ای در داده‌ها غرق شود تا با عمق و غنای محتوای

آن‌ها کاملاً آشنا گردد.

غرق شدن در داده‌ها، مستلزم مطالعه و مرور مکرر آن‌ها به روشی فعال است. پیشنهاد می‌شود حداقل یک‌بار قبل از شروع کدگذاری، تمام داده‌ها مطالعه شود؛ در این حالت، به هنگام مطالعه متن، برخی از ایده‌ها و الگوها شناخته خواهد شد. این گام، ستون فقرات و اساس مراحل بعدی بوده و در این گام است که ایده‌های خوبی درباره کدگذاری‌ها و الگوها شکل می‌گیرد.

۲-۳. ایجاد کدهای اولیه و کدگذاری

در گام دوم، از کدها برای تقسیم داده‌های متنی به قسمت‌های فهمیدنی و استفاده‌پذیر مانند بند، عبارت، کلمه یا سایر معیارهایی استفاده می‌شود که برای تحلیل خاص لازم است. کدهای موجود در چهارچوب کدگذاری، باید حدومرز کاملاً مشخص و تعریف‌شده‌ای داشته باشند؛ به‌گونه‌ای که تغییرپذیر یا تکراری نباشند. همچنین، کدها باید محدود به قلمرو تحقیق و به‌طور روشن بر موضوع تمرکز داشته باشد تا از کدگذاری هر جمله از متن اصلی، اجتناب شود.

۳-۳. جست‌وجو و شناخت مضامین

در گام سوم که به تحلیل در سطحی کلان‌تر از کدها تمرکز دارد، کدهای مختلف در قالب مضامین مرتب و همه داده‌های کدگذاشته مرتبط با هر یک از مضامین، شناخته و گردآوری می‌شود. اساساً در این مرحله، کدها تجزیه و تحلیل شده، به نحوه ترکیب و تلفیق کدهای مختلف جهت تشکیل مضمون پایه، توجه می‌شود. در این مرحله می‌توان از شکل، نمودار، جدول، نقشه‌های ذهنی یا نوشتن نام هر کد همراه با توضیح خلاصه‌ای از آن بر روی کاغذی جداگانه و قرار دادن آن در ستون مضمون مرتبط، برای مرتب کردن کدهای مختلف در قالب مضامین بهره گرفت.

با بررسی مجدد و پالایش بیشتر مضامین، سعی می‌شود تا مضامین، به‌اندازه کافی، خاص، مجزا و غیرتکراری و نیز به‌اندازه کافی کلان باشد تا مجموعه ایده‌های مطرح در بخش‌هایی از متن را شامل شود.

۳-۴. ترسیم شبکه مضامین

در گام چهارم، مضامین به دست آمده از متن در گروه‌های مشابه و منسجمی دسته‌بندی می‌شوند. تصمیم‌گیری درباره نحوه گروه‌بندی مضامین، بر اساس محتوا و در صورت لزوم بر اساس مبانی نظری صورت می‌گیرد. باید توجه کرد که مضامین تحت هر شبکه باید به تعداد مناسب و درباره موضوع‌های مشابهی باشد. گروهی از مضامین به مضمون فراگیر متمایزی منجر خواهد شد که مضامین پایه و سازمان‌دهنده مجزایی آن را پشتیبانی می‌کند.

۳-۵. تحلیل شبکه مضامین

گام پنجم وقتی شروع می‌شود که پژوهشگر به شبکه مضامین رضایت‌بخشی رسیده باشد. در این حالت، می‌تواند مضامین پیشنهادی برای تحلیل داده‌ها را تعریف و تعدیل و داده‌ها را بر اساس آن‌ها تحلیل کند. در این گام، شبکه‌های مضامین رسم شده، بررسی و تجزیه و تحلیل می‌شود.

۳-۶. تدوین گزارش

گام ششم، وقتی آغاز می‌شود که مجموعه کاملی از مضامین نهایی فراهم شده باشد. در این مرحله، تحلیل و تدوین گزارش نهایی تحقیق، صورت می‌گیرد. هدف از نوشتن تحلیل مضمون بیان حکایت کامل و پیچیده موجود در داده‌ها به گونه‌ای است که خواننده درباره اعتبار و صلاحیت تحلیل پژوهشگر متقاعد شود. مهم این است که تحلیل، حکایت مختصر و منسجم و منطقی و غیر تکراری و جالب برآمده از داده‌ها را در قالب مضامین عرضه کند. گزارش، باید شواهد کافی و مناسبی درباره مضامین موجود در داده‌ها فراهم کند و داده‌های کافی برای هر مضمون، عرضه شود.

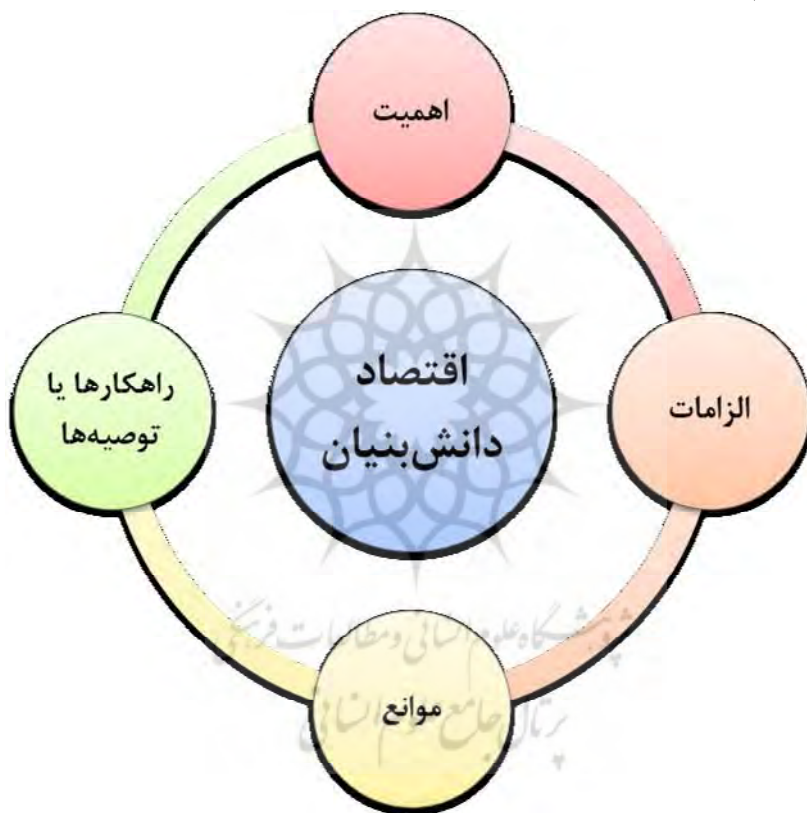
در گام نخست از تحلیل مضمون لازم بود از متن اصلی بیانات کدهای متناسب استخراج شود. پس از مرور چندباره متن بیانات، با کدگذاری آن‌ها به ۱۸۷ کد متناسب با موضوع رسیدیم و سپس با دسته‌بندی کدها، به ۱۱۹ مضمون پایه‌ای دست یافتیم. در ادامه با دسته‌بندی مضامین پایه‌ای، ۲۹ مضمون سازمان‌دهنده و در پایان به ۴ مضمون فراگیر دست یافتیم.

۴. تحلیل یافته‌ها

رهبر انقلاب، به‌ویژه در سال‌های اخیر، بر اقتصاد دانش‌بنیان بسیار تأکید داشته‌اند؛ به طوری که

«۱۴۰۱» را به صورت خاص سال «تولید، دانش بنیان و اشتغال آفرین» نام گذاری کردند. اقتصاد دانش بنیان در منظومه فکری ایشان جایگاه بسیار مهمی دارد و یکی از ارکان اقتصاد مقاومتی به شمار می رود که در سیاست های اقتصاد مقاومتی نیز به آن تصریح کرده اند. در این پژوهش، با بررسی و تحلیل بیانات رهبر انقلاب به روش تحلیل مضمون، منظومه فکری ایشان در چهار حوزه «اهمیت، الزامات، موانع و راهکارها» دسته بندی شد (شکل ۱) که در ادامه مهم ترین بیانات ایشان ارائه می شود.

شکل (۱): اقتصاد دانش بنیان از نگاه رهبر انقلاب

۴-۱. اهمیت اقتصاد دانش بنیان

از نگاه آیت الله خامنه ای، مهم ترین مقولات اهمیت اقتصاد دانش بنیان به شرح (شکل ۲) است.

منبع: (یافته‌های پژوهش)

شکل (۲): اهمیت اقتصاد دانش‌بنیان از نگاه رهبر انقلاب

۴-۱-۱. بیانات رهبر انقلاب درباره اهمیت اقتصاد دانش‌بنیان

«ما باید مسئله اقتصاد دانش‌بنیان را جدی بگیریم، این شرکت‌های دانش‌بنیان را واقعاً جدی بگیریم. شاید بتوان گفت میلیون‌ها جوان الآن در کشور هستند که این‌ها آماده کارند که اگر یک کمکی به این‌ها بشود، می‌توانند واقعاً در این قسمت‌ها پیش بروند و بخش‌های مختلف را [فعال] کنند» (خامنه‌ای، بیانات، ۶/۰۳/۱۳۹۵).

«از لحاظ کوتاه‌مدت هم اعتقاد بنده این است - یعنی این اعتقاد ناشی از کاری است که کارشناس‌ها و صاحب‌نظرها کرده‌اند - که تحریم هم - که امروز مسئله تحریم‌ها یکی از مسائلی است که در ذهن‌ها مطرح است - با پیشرفت علم بی‌اثر می‌شود. با نگاه کوتاه‌مدت و میان‌مدت هم که نگاه کنیم - با قطع نظر از آن آینده طولانی و بلندمدت -

اگر کشور می‌خواهد تحریم‌ها که امروز ابزاری است در دست دشمنان ما برای تحقیر ملت - از تحریم برای فشار آوردن روی آبروی ملی، غیر از فشارهای عملی که مربوط به زندگی است استفاده می‌کند و تحقیر می‌کند؛ اینکه ما از گذشته، در این چند سال مدام تکرار می‌کردیم که روی مسئله تحریم‌ها خیلی تکیه نکنید، به‌خاطر این است - [بی‌اثر شود]، با نگاه علمی به مسائل کشور و توجه به علم و پیوند دادن علم و صنعت و کشاورزی - که توضیحات آقایان محترم را در این زمینه‌ها شنیدید - تحریم‌ها بی‌اثر خواهد شد و ما در این زمینه‌ها میدان کار برایمان باز است و می‌توانیم کار کنیم؛ شرکت‌های دانش‌بنیان یکی از اساسی‌ترین کارها در مقوله همین - اقتصاد مقاومتی - است که مطرح شده و درباره آن بحث شده است و مورد تأیید و تصدیق همه اطراف مسائل کشور قرار گرفته است» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۳/۰۴/۱۱).

«تحریم اثر نکرد؛ یعنی به اهداف موردنظر دشمن نرسید؛ دلایل چیست؟ دلایل کارهای مهمی است که در دوران تحریم در کشور انجام گرفت؛ فرض بفرمایید، چند هزار شرکت دانش‌بنیان در کشور درست شد؛ این کار مهمی است؛ پیدا است که حرکت علمی کشور و حرکت اقتصادی کشور با قدرت بیشتری در جریان است. ما قبل از این تحریم‌های شدید، این چند هزار شرکت دانش‌بنیان را نداشتیم» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۹/۰۵/۱۰).

«ما باید هرکدام نقش خودمان را بشناسیم و آن را ایفا کنیم. یکی از بخش‌های ما، اقتصاد است و خاصیت اقتصاد در یک چنین شرایطی، اقتصاد مقاومتی است؛ یعنی اقتصادی که همراه باشد با مقاومت در مقابل کارشکنی دشمن، خبثت دشمن؛ دشمنانی که ما داریم. به نظر من یکی از بخش‌های مهمی که می‌تواند این اقتصاد مقاومتی را پایدار کند، همین کار شماسست؛ همین شرکت‌های دانش‌بنیان است. این یکی از بهترین مظاهر و یکی از مؤثرترین مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی است؛ این را باید دنبال کرد» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۱/۰۵/۰۸).

«کاهش وابستگی به نفت یکی از الزامات اقتصاد مقاومتی است. این وابستگی، میراث شوم صدساله ماست. ما اگر بتوانیم از همین فرصت که امروز وجود دارد، استفاده کنیم و تلاش کنیم نفت را با فعالیت‌های اقتصادی درآمذزای دیگری جایگزین کنیم،

بزرگ‌ترین حرکت مهم را در زمینه اقتصاد انجام داده‌ایم. امروز صنایع دانش‌بنیان از جمله کارهایی است که می‌تواند این خلأ را تا میزان زیادی پر کند. ظرفیت‌های گوناگونی در کشور وجود دارد که می‌تواند این خلأ را پر کند. همت را بر این بگذاریم؛ برویم به سمت اینکه هرچه ممکن است، وابستگی خودمان را کم کنیم» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۱/۰۵/۰۳).

«یک عرصه مهم اقتصادی که در سال ۹۰ با همت این ملت انجام گرفته است، عرصه علم و فناوری است. علم و فناوری یکی از پایه‌های اقتدار اقتصادی یک ملت است. یک ملت با داشتن دانش پیشرفته، فناوری پیشرفته، هم به ثروت می‌رسد، هم به استغنائی سیاسی می‌رسد، هم آبرومند می‌شود، هم دستش قوی می‌شود. به‌خاطر کلیدی بودن مسئله پیشرفت علم و فناوری، من نسبت به این مسئله حساسم ... افزایش شش برابری داروهای نو ترکیب، افزایش صادرات کالا و خدمات دانش‌بنیان؛ این‌ها همه مربوط به سال ۹۰ است. این‌ها بخشی از دستاوردهای «سال جهاد اقتصادی» است. این‌ها پیشرفت علمی است، پیشرفت فناوری است، نشان‌دهنده اقتدار علمی کشور است، اما دارای تأثیر مستقیم اقتصادی برای کشور است. جهاد اقتصادی یعنی این» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۱/۰۱/۰۱).

۲-۴. الزام‌های اقتصاد دانش‌بنیان

از نظر رهبر انقلاب مهم‌ترین مقولات الزامات اقتصاد دانش‌بنیان به شرح (شکل ۳) است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

شکل (۳): الزام‌های اقتصاد دانش‌بنیان از نگاه رهبر انقلاب

۴-۲-۱. بیانات رهبر انقلاب در اهمیت اقتصاد دانش‌بنیان

«این اقتصاد، اقتصاد دانش‌بنیان است یعنی از پیشرفت‌های علمی استفاده می‌کند، به پیشرفت‌های علمی تکیه می‌کند، اقتصاد را بر محور علم قرار می‌دهد؛ اما معنای آن این نیست که این اقتصاد منحصر به دانشمندان است و فقط دانشمندان می‌توانند نقش ایفا کنند در اقتصاد مقاومتی؛ نخیر، تجربه‌ها و مهارت‌ها - تجربه‌های صاحبان صنعت، تجربه‌ها و مهارت‌های کارگرانی که دارای تجربه و مهارت‌اند - می‌تواند اثر بگذارد و می‌تواند در این اقتصاد نقش ایفا کند. اینکه گفته می‌شود دانش‌محور، معنای آن این نیست که عناصر با تجربه صنعتگر یا کشاورز که در طول سال‌های متممادی کارهای بزرگی را بر اساس تجربه انجام داده‌اند، این‌ها نقش ایفا نکنند؛ نخیر، نقش بسیار مهمی هم به عهده این‌ها است» (خامنه‌ای، بیانات، ۱/۰۱/۱۳۹۳).

«برای رسیدن به این اقتصاد سالم دو سه ستون اصلی وجود دارد؛ یک ستون اصلی

عبارت است از ستون کارگر؛ بنابراین یکی از عامل‌های درجه اول تولید ثروت در کشور عبارت است از کارگر. البته کارگر هرچه ماهر باشد، نوآور باشد، خلاق باشد - همچنان که امروز در این گزارش دیده شد که کارگرها از خودشان خلاقیت و نوآوری و مهارت نشان می‌دهند - طبعاً نتیجه کار برتر و بالاتر است. لذاست که یکی از وظایف ما در زمینه مسائل کارگری این است که بتوانیم دانش و مهارت نیروی انسانی‌مان را ارتقا بدهیم؛ این یکی از وظایف است که حالا دیدم بعضی از بنگاه‌های اقتصادی به این نکته توجه دارند و در گزارششان بود. یکی از وظایف بنگاه‌های اقتصادی این است که بتوانند دانش و مهارت نیروی کار را، نیروی انسانی موجود را افزایش بدهند و ارتقا بدهند؛ این می‌تواند نتیجه مطلوبی بیخشد. در نقطه مقابل هم کارگر است که طبعاً با مهارت بیشتر، با احساس مسئولیت بیشتر - که آن احساس مسئولیت، همان «فأحکمّه» یا «فأتقنه» در روایت است - کار را محکم‌کاری کند، متقن انجام بدهد، درست انجام بدهد، سهل‌انگاری نکند؛ این وظیفه مشترکی است بین کارگر و کارفرما» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۹/۰۲/۱۷).

«اعتماد به کمک الهی، به‌کارگیری هوش و دانش که این هم یکی از ارکان مقاومت اقتصادی است که در جای خود شرح داده شد؛ مجموعه‌های دانش‌بنیان که خب خوشبختانه این مجموعه شما یکی از نمونه‌های برجسته دانش‌بنیان است و به‌کارگیری پشتکار، کار را بایستی دست‌کم نگرفت، از پیشرفت‌هایی که به‌دست آوردید قانع نشوید، به پیشرفت‌های بیشتر شایق بشوید، قانع شدن به آن حلی که به آن رسیده‌ایم، ما را متوقف و دچار رکود می‌کند؛ و ابتکار، راه‌های نرفته را، راه‌های میانبر را در پیش گرفتن [این‌ها لازم است]» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۱/۰۲/۰۱).

«اگر چنانچه علم در بخش‌های مختلف جدی گرفته شد، آن‌وقت این شرکت‌های دانش‌بنیان که بر مبنای علم کار می‌کنند، تولید می‌کنند و ثروت‌آفرینی می‌کنند، خواهند توانست به تدریج اقتصاد کشور را به شکوفایی واقعی برسانند» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۱/۰۵/۰۸).

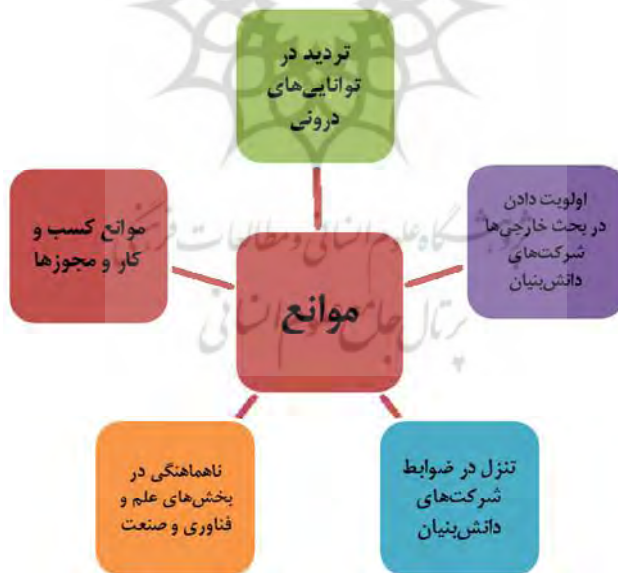
«ما گفته‌ایم «ساخت درونی نظام» باید استحکام پیدا کند؛ ما گفته‌ایم «علم» بایستی رشد پیدا کند؛ ما گفته‌ایم «تولید داخلی» بایستی اساس کار باشد؛ ما گفته‌ایم «نگاه

خوش‌بینانه به استعداد بومی کشور» بایستی جدی باشد، استعدادها پرورش پیدا کند؛ این‌ها پایه‌های اصلی کار است. وقتی کشوری با تکیه به استعدادهای درونی، با تکیه به ابتکار نیروی انسانی خود، با تکیه به علم و دانش خود، با تکیه به ایمان خود و با اتحاد حرکت می‌کند، قطعاً به نتایج مطلوب خواهد رسید» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۲/۰۶/۲۶).

«باید تولید در کشور - به‌خصوص تولید دانش‌بنیان، متکی به دانش و مهارت‌های علمی و تجربی - پیش برود؛ این به‌دست کارگر و کارفرماست. مدیریت آن هم با دولت است؛ بایستی سازمان‌دهی کنند؛ کار کنند. این سیاست‌های اصل ۴۴ که ما چند سال پیش به‌دستگاه‌های دولتی و قانون‌گذاری ابلاغ کردیم، می‌تواند نقش ایفا کند؛ منتها بایستی همه دقت لازم را در اینجا بکنند» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۹/۰۲/۰۸).

۳-۴. موانع اقتصاد دانش‌بنیان

محورهای مهم‌ترین مقولات موانع اقتصاد دانش‌بنیان از نگاه رهبر انقلاب در (شکل ۴) ارائه شده است.

منبع: (یافته‌های پژوهش)

شکل (۴): موانع اقتصاد دانش‌بنیان از نگاه رهبر انقلاب

۴-۳-۱. برخی از بیانات رهبر انقلاب درباره اهمیت اقتصاد دانش‌بنیان

«یک مسئله در سرفصل اقتصاد مقاومتی، اقتصاد دانش‌بنیان است. بعضی از کسانی که در باب شرکت‌های دانش‌بنیان فعال بودند، ماه رمضان اینجا آمدند و صحبت‌هایی کردند. خوب، خوشیخانه انسان می‌بیند کارهای خوبی انجام داده‌اند. این بخش شرکت‌های دانش‌بنیان و فعالیت‌های اقتصادی دانش‌بنیان خیلی جاده باز و امیدبخشی است. البته آن‌ها گلابه‌هایی هم داشتند. به نظر من دوستان مسئول در دولت که کارشان به این بخش ارتباط پیدا می‌کند - چه وزارت صنعت و معدن و تجارت، چه وزارت علوم - به این مسئله شرکت‌های دانش‌بنیان بپردازند و گلابه‌هایشان را بشنوند و آن‌ها را برطرف کنند. زمینه بسیار خوبی است. ما استعداد‌های برجسته‌ای داریم که می‌توانند در این مورد کمک کنند» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۱/۰۶/۰۲).

«نبایدهای اقتصاد مقاومتی مهم‌تر است. یک کارهایی را نباید کرد. شناسایی این نبایدها خیلی مهم است. بعد جرئت اقدام این نبایدها خیلی مهم است. در زمینه بازرگانی نمونه‌های مهمش هست، در زمینه‌های صنعتی و فنی همین‌جور، در زمینه آموزش دانشگاه‌ها همین‌جور. اقتصاد مقاومتی معنایش این است که انقلاب نشان بدهد که هویت درونی این کشور و این ملت قادر است خود را اداره کند و رشد بدهد و تعالی بدهد. این معنای اقتصاد مقاومتی [است]. این باید تحقق پیدا کند» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۵/۰۱/۲۴).

«من شنیدم حتی در برخی از موارد و برخی از بخش‌های دولتی - که حالا این را جناب آقای رئیس‌جمهور اگر ان‌شاءالله دنبال بکنند خوب است - که برخی از این به قول آقایان پروژه‌ها را از خارجی‌ها قبول می‌کنند و امکانات هم به آن‌ها می‌دهند، [اما] به این شرکت دانش‌بنیان داخلی که می‌تواند این کار را انجام بدهد، نمی‌دهند! یعنی این گزارش‌هایی است که به ما رسیده که ان‌شاءالله خلاف واقع باشد، اما گزارش‌هایی است که هست؛ این‌ها را باید به نظر من تعقیب کرد و دنبال کرد و مهم است. این هم در مورد اقتصاد دانش‌بنیان» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۵/۰۶/۰۳).

«یکی از چالش‌ها، تردید در توانایی‌های درونی است؛ [اینکه] به جوان دانشمند خودمان اعتماد نکنیم، به مجموعه‌های مردمی و غیردولتی در امور اقتصادی اعتماد نکنیم، یکی از چالش‌ها است. بایستی اعتماد کرد، بایستی مردم را وارد جریان عظیم

اقتصادی کشور کرد» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۴/۰۴/۰۲).

«به شرکت‌های دانش‌بنیان اهمیت بدهند. من شنیدم ضوابط این شرکت‌ها - که من قبلاً یک وقتی سفارش کرده بودم نگذارید ضوابط شرکت‌های دانش‌بنیان تنزل پیدا کند - تنزل پیدا کرده؛ البته این یک گزارش است، این را حتماً دنبال کنید، نگذارید ضوابط شرکت‌های دانش‌بنیان تنزل [پیدا کند]. به عدد خیلی دل خوش نکنید؛ البته شکی نیست که اگر به جای سه هزار، سی هزار شرکت دانش‌بنیان داشته باشیم، بهتر است؛ اما به شرطی که واقعاً شرکت دانش‌بنیان باشند و ضوابط لازم در آن‌ها رعایت بشود» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۷/۰۷/۲۵).

«یکی از ضعف‌ها ناهماهنگی هاست؛ در بخش‌های مرتبط با دانش و علم و فناوری، بایستی هماهنگی کامل به وجود بیاید. ما مسئله ارتباط صنعت و دانشگاه را مطرح کردیم - که خوب، الحمدلله در این زمینه دارد کار می‌شود و بیشتر هم کار خواهد شد؛ حالا مسئولین مطالبی هم درباره ارتباط نخبگان با مراکز تحقیقاتی یا با صنایع و امثال این‌ها، با ما در میان گذاشتند که مژده‌بخش است و ان‌شاءالله در وقت خودش به شما گفته خواهد شد و اطلاع خواهند داد - لیکن هماهنگی بین خود مراکز علمی خیلی لازم است؛ یعنی وزارت علوم و بهداشت با همین معاونت علمی و فناوری رئیس‌جمهور و بنیاد نخبگان و سازمان پژوهش‌های علمی و صنعتی و هر بخشی از بخش‌ها که در این زمینه‌ها همکاری می‌کنند، یک ارتباط و همکاری و هم‌فزایی دائم لازم است که مبادا این‌ها کار هم را ختشی بکنند یا حلقه‌های مفقوده و خلأ‌هایی در این زمینه - از قبیل همین که یک خانمی راجع به مشکل جوان‌های خوارزمی بیان کردند - به وجود بیاید» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۷/۰۶/۰۵).

«موانع را برطرف کنند که بعضی از موانع را گفتند. اتفاقاً همین موضوع «شش ماه» را که یکی از این دوستان گفتند، دیروز اینجا به من گفته شد؛ یکی از این شرکت‌های دانش‌بنیان گفتند که ما این محصول را - که یک محصول خیلی برجسته خوبی بود - در ظرف هشت ماه ساخته‌ایم که بسیار مدت کوتاهی است برای [ساخت] این محصول؛ شش ماه طول کشید که مجوز گرفتیم! یعنی مجوزی که مثلاً در ظرف یک هفته بایستی صادر بشود، شش ماه طول می‌کشد؛ این‌ها باید برداشته بشود. موانع

کسب و کار این‌ها است، اصلاح فضای کسب و کار که بنده مکرر تأکید کرده‌ام بر روی آن، یعنی اینکه موانع کار برداشته بشود، موازی‌کاری‌های غلط انجام نگیرد. البته انحصار هم بایستی برداشته بشود که در صحبت‌های دوستان هم مسئله انحصار بود» (خنامه‌ای، بیانات، ۱۳۹۸/۰۷/۱۷).

۴-۴. راهکارهای اقتصاد دانش بنیان

مهم‌ترین راهکارها و توصیه‌ها در باب اقتصاد دانش بنیان از نگاه رهبر معظم انقلاب در (شکل ۵) ارائه شده است.

منبع: (یافته‌های پژوهش)

شکل (۵): توصیه‌های مرتبط با اقتصاد دانش بنیان از نگاه رهبر انقلاب

۴-۱. برخی از بیانات رهبر معظم انقلاب درباره اهمیت اقتصاد دانش بنیان

«یک مسئله تشکیل شرکت‌های دانش بنیان است که حالا در این زمینه من بعداً عرض خواهم کرد. این شرکت‌های دانش بنیان، چیز بسیار خوبی است. البته امروز من اطلاع دارم، هزاران شرکت دانش بنیان در کشور هست، لکن همین تعدادی که الآن وجود دارد، می‌تواند به ده برابر افزایش پیدا کند؛ ده برابر! جوان‌ها، آن کسانی که محصول علمی دارند، وجودشان در شرکت‌های دانش بنیان مفید است» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۴/۰۷/۲۲).

«یکی از کارها این است که فعالیت‌های نگاه‌های دانش بنیان تقویت بشود. اینکه ما روی علم و فناوری تکیه می‌کنیم، فقط به خاطر این نیست که می‌خواهیم نصاب علمی خودمان را بالا ببریم؛ پیشرفت علم و فناوری به پیشرفت اقتصاد کمک می‌کند؛ نگاه‌هایی که دانش بنیان هستند می‌توانند به اقتصاد ملی کمک کنند» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۴/۰۱/۰۱).

«یکی از چیزهایی که این شرکت‌های دانش بنیان را می‌تواند ترویج بکند، ترویج محصولات این‌ها است. راجع به مسئله واردات، وارداتی که مشابهش در داخل تولید می‌شود و مانند این‌ها، خب حرف‌های زیادی زده‌ایم و کارهایی دارند می‌کنند، اما می‌خواهم تکیه بکنم که تولیداتی که محصول شرکت‌های دانش بنیان ما است، باید ترویج بشود و یکی از قلم‌های عمده ترویج این است که در دستگاه‌های دولتی جز محصول این شرکت‌ها به کار نرود و صرف نشود و خرید نشود؛ یعنی از این شرکت‌ها استفاده [شود]؛ چون خود دولت بزرگ‌ترین مصرف‌کننده کشور است؛ یعنی مهم‌ترین مصرف‌کننده، دولت است» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۵/۰۷/۲۸).

«البته در تشخیص شرکت‌های دانش بنیان دقت بشود، یعنی شاخصه‌ها و مشخصه‌ها [معین بشود] و شرکت دانش بنیان استانداردسازی بشود؛ این جور نباشد که به اسم شرکت دانش بنیان کسانی بیایند و همین کارهایی را که در برخی از عرصه‌های دیگر معمول است - دلالی و مانند این‌ها - در [اینجا] پیش ببرند. به معنای واقعی کلمه، شرکت دانش بنیان [باشد]؛ این را باید یکی از محورهای اساسی قرار داد» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۱/۰۴/۱۱).

«هدف دوم این است که مشکلات این شرکت‌ها ان‌شاءالله برطرف شود. مشکلاتی وجود دارد - مشکل نقدینگی هست، مشکل کمک‌های گوناگون معنوی هست؛ که در این پیشنهادها وجود داشت - دولت می‌تواند این مشکلات را برطرف کند. همین بخش‌هایی که مرتبط با این قضیه هستند؛ چه معاونت محترم ریاست جمهوری، چه وزارت‌های محترم صنایع و علوم و بهداشت و درمان و جهاد کشاورزی، وزارت‌هایی که با این قضایا ارتباط پیدا می‌کنند، می‌توانند همکاری کنند؛ تقسیم مسئولیت کنند؛ حدود وظایف هر بخشی را تعیین کنند و مشکلات را برطرف کنند. از جمله چیزهایی که اینجا گفته شد و به نظر من درست هم هست، این است که این سیستم‌های سنتی قدیمی اعتبارشناسی، از جمله از سوی بانک‌ها و مراکز پولی، نسبت به این شرکت‌ها نگاهشان را عوض کنند. مشکل نقدینگی، مشکل مهم این شرکت‌هاست» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۱/۰۵/۰۸).

«از جمله چیزهایی که گفته شد - که به نظر ما درست هم هست - مسئله لحاظ خطرپذیری در این شرکت‌هاست؛ چون اگر چنانچه در این شرکت‌ها خطرپذیری نباشد و آمادگی برای مواجهه با ریسک وجود نداشته باشد، کار پیش نخواهد رفت؛ البته راه‌هایی وجود دارد برای اینکه زیان این خطرها، اصل موجودیت این شرکت‌ها را تهدید نکند؛ مثل بیمه‌های مخصوص و مشخصی که برای این کار باید پیش‌بینی شود که این هم کار دستگاه‌های دولتی است» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۱/۰۵/۰۸).

«از جمله مطالبی که گفته شد و درست هم هست، همین مسئله اجرای قانون حمایت از شرکت‌های دانش‌بنیان است که دو سه سالی است تصویب شده. دولت لایحه‌ای داد، مجلس هم تصویب کرد. البته آیین‌نامه اجرایی آن هنوز تصویب نشده، ابلاغ نشده؛ این کار باید سریع انجام بگیرد. ان‌شاءالله مسئولین دولتی که اینجا تشریف دارند، این را دنبال کنند. برای این کار مبلغی هم در نظر گرفتند، ایجاد صندوقی هم تصویب و آماده شد. اگر ان‌شاءالله آن قانون به کار بیفتد، قطعاً به پیشرفت و توسعه شرکت‌های دانش‌بنیان کمک خواهد کرد» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۱/۰۵/۰۸).

«شرکت‌های دانش‌بنیان در عرصه‌های مختلف کشور می‌توانند فعال شوند؛ چند عرصه محدود را برای این کار نگذارند؛ در همه مواردی که نیاز وجود دارد، این استعدادها به کار بیفتند و ان‌شاءالله این شرکت‌ها بتوانند نقش ایفا کنند» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۱/۰۵/۰۸).

نتیجه گیری

در جهان امروز رویکرد جهانی در حرکت و سیر به سمت اقتصاد دانش بنیان به خوبی قابل مشاهده است. اصطلاح اقتصاد دانش بنیان که سازمان همکاری و توسعه اقتصادی در راهبرد توسعه ملل تأکید خاصی بر آن داشته است، گویای نقش دانش و فناوری در جریان توسعه اقتصادی است. علم و فناوری می توانند بهره‌وری را افزایش دهند و سبب تحرک رشد اقتصادی در هر کشوری شوند؛ بنابراین، توسعه اقتصادی پایدار از طریق تغییرات فناورانه پویا به دست می آید که به وسیله نظام‌های نوآوری کارا و مؤثر حمایت می شوند. کاربردی کردن دانش و استفاده مؤثرتر از آن در گسترش ظرفیت‌ها و ارتقای درجه بهره‌برداری از منابع است که تحقق اقتصاد دانش بنیان را ممکن می سازد.

در این پژوهش پس از بررسی بیانات رهبر انقلاب، اهمیت اقتصاد دانش بنیان در کلام ایشان به طور خلاصه در نه مورد زیر بیان شده است:

- نقش شرکت‌های دانش بنیان در بی اثر کردن تحریم‌ها؛
- شرکت‌های دانش بنیان، مؤثرترین مؤلفه اقتصاد مقاومتی؛
- صنایع دانش بنیان، عامل کاهش وابستگی به نفت؛
- علم و فناوری، پایه اقتدار اقتصادی کشور؛
- جهش تولید با تأکید بر مجموعه‌های دانش بنیان؛
- شرکت‌های دانش بنیان، پیشران اقتصادی؛
- نقش تولید متکی به دانش در شکوفایی پایدار؛
- اهمیت پیشرفت در صنایع دانش بنیان در امیدواری مردم؛
- شرکت‌های دانش بنیان، راهکار دستیابی به چشم انداز انقلاب اسلامی.

الزامات اقتصاد دانش بنیان در کلام رهبر انقلاب به صورت خلاصه در هشت مورد زیر بیان شده است:

- جدی گرفتن علم در شکوفایی اقتصاد؛
- داشتن پشتکار و جلوگیری از توقف و رکود در مجموعه‌های دانش بنیان؛
- لزوم تخصیص منابع کشور به اقتصاد دانش بنیان؛
- توجه به سیاست‌های اصل ۴۴ در تولید دانش بنیان؛
- لزوم رعایت ضوابط حد بالا برای شرکت‌های دانش بنیان؛

- نیروی انسانی جوان، متخصص، باتجربه و ماهر؛
  - گفتمان‌سازی؛
  - مشخص کردن زیرساخت‌های قانونی شرکت‌های دانش‌بنیان.
- موانع شکل‌گیری اقتصاد دانش‌بنیان در نظر ایشان نیز در پنج محور ذیل طرح شده است:
- تردید در توانایی‌های درونی؛
  - اولویت دادن خارجی‌ها در بحث شرکت‌های دانش‌بنیان؛
  - تنزل در ضوابط شرکت‌های دانش‌بنیان؛
  - ناهماهنگی در بخش‌های علم و فناوری و صنعت؛
  - موانع کسب‌وکار و مجوزها.

راهبردهای دستیابی به اقتصاد دانش‌بنیان در نظر رهبر انقلاب در هشت محور زیر تبیین شده است:

- گسترش کمی و کیفی شرکت‌های دانش‌بنیان؛
- شرکت دادن این شرکت‌ها در بخش صنعت کشور؛
- تشویق نخبگان و اهل علم به سمت تشکیل این شرکت‌ها؛
- رساندن محصولات و تحقیقات این شرکت‌ها به بازار و مردم؛
- ترویج محصولات شرکت‌های دانش‌بنیان به‌ویژه در دستگاه‌های دولتی؛
- استانداردسازی شرکت‌های دانش‌بنیان؛
- حل مشکل نقدینگی شرکت‌های دانش‌بنیان و اصلاح سیستم قدیمی اعتبارسنجی در بانک‌ها؛
- توجه به مسئله خطرپذیری این شرکت‌ها و تمهیداتی همچون بیمه.

پیشنهادها

برای رفع چالش‌های پیش‌روی شرکت‌های دانش‌بنیان در داخل کشور، با توجه به مطالعات انجام‌شده در زمینه مسائل و مشکلات این شرکت‌ها و آنچه پیشتر در این نوشتار آمده است، راهکارهای زیر پیشنهاد می‌شود:

مسئله «تأمین مالی» یکی از چالش‌های شرکت‌های دانش‌بنیان است. سیاست‌گذاران دولتی نیز نگران هستند که شرکت‌های کوچک دارای ظرفیت رشد، به دلیل نبود سرمایه‌گذاری و سرمایه در گردش با محدودیت‌های بی‌جهتی مواجه باشند. ضمانت‌های وام و سهام، ابزارهایی

مالی‌اند که تمام یا بخشی از ریسک سرمایه‌گذاری را از سرمایه‌گذاران به ضمانت‌کنندگان انتقال می‌دهند. در واقع برنامه‌های ضمانت برخی از اقدام‌های لازم برای حمایت از شرکت‌های فناوری محور هستند.

یک ضمانت وام عبارت است از تعهد ضمانت‌کننده، مبنی بر بازپرداخت وام، در صورتی که قرض‌کننده نتواند وام را بازپرداخت کند. ضمانت‌ها ریسک‌های خاصی را از قرض‌دهندگان به ضمانت‌کنندگان منتقل می‌کند؛ مانند خطر احتمالی ناتوانی در پرداخت دیون، پرداخت با تأخیر یا شکست پروژه. به همین دلیل، قرض‌دهندگان می‌توانند بدون در نظر گرفتن این خطرات وام دهند. برای قرض‌کنندگان، ضمانت‌ها دسترسی به منابع تأمین مالی‌ای را میسر می‌کند که در صورت نبود ضمانت، یا نمی‌توانستند به آن‌ها دسترسی پیدا کنند یا به‌سختی می‌توانستند آن را به‌دست آورند. به‌علاوه، ضمانت‌کننده می‌تواند ضررهای احتمالی خود را با درخواست کارمزد ضمانت که به آن «حق ضمانت» یا ریسک گفته می‌شود و بسته به میزان ریسک تنظیم شده است پوشش دهد. ضمانت‌های وام ارائه‌شده توسط نهادهای دولتی دارای کارمزد پایین یا بدون کارمزد هستند. از آنجایی که ضررها باید توسط بودجه دولتی پوشش داده شوند، برنامه‌های ضمانت وام دارای یارانه را می‌توان نوعی کمک دولتی در نظر گرفت. این‌گونه طرح‌های ضمانت وام دولتی اغلب برای کمک به شرکت‌هایی استفاده می‌شود که اعتبار کمی برای گرفتن وام‌های بلندمدت دارند؛ بنابراین ضمانت‌های وام می‌توانند به‌عنوان ابزاری برای تسهیل تأمین شرکت‌های دارای D&R بالا استفاده شوند؛ زیرا این شرکت‌ها اغلب شرکت‌های با ریسک بالا ارزیابی می‌شوند.

ضمانت‌های سهام نیز قسمتی از ریسک شکست یا ضرر سرمایه‌گذاری‌های به شکل سهام را پوشش می‌دهند. این ضمانت‌ها در سال‌های اخیر در برخی کشورهای اروپایی برای حمایت از تأمین مالی به شکل سهام شرکت‌های کوچک و جوان و شرکت‌های تازه تأسیس فناوری محور NTBF توسط صندوق‌های VC ایجاد شده‌اند. این ضمانت‌ها مشوقی برای سرمایه‌گذاری هستند، زیرا سرمایه‌گذاری به شکل سهام را در مقابل برخی از ریسک‌های بالای سرمایه‌گذاری در NTBFها حفظ می‌کنند.

شرکت‌های کوچک و متوسط (SMEها) علاوه بر خدمات مالی به خدمات غیرمالی نیز نیاز دارند؛ خدماتی مالی و غیرمالی، علاوه بر تسهیل دریافت کمک‌های مالی که بیشتر ذکر شد.

SMEها به خدمات غیرمالی هم نیاز دارند. این خدمات عموماً با عنوان «خدمات توسعه کسب‌وکار» (BDSS) شناخته می‌شوند و طیف وسیعی را دربرمی‌گیرند که شامل مشاوره، بازاریابی، اطلاع‌رسانی، توسعه و اشاعه، فناوری تلاش برای بهبود ارتباطات تجاری از طریق پیمان‌سپاری و خوشه‌های تجاری و آموزش به کارگران یا مدیران است. در واقع خدمات توسعه کسب‌وکار فراهم می‌شوند تا به صاحبان شرکت‌ها در کسب ایده‌های جدید در خصوص چگونگی بهبود کسب‌وکارشان کمک کنند؛ مثلاً از طریق افزایش بهره‌وری یا کاهش هزینه‌های تولید یا دسترسی به بازارهای سودآورتر. براین اساس، پیشنهاد می‌شود که دولت و ارگان‌های ذی‌ربط شرایط دریافت کمک‌های مشاوره‌ای و غیرمالی را در کنار هموار کردن امکان‌های اخذ وام و تأمین سرمایه فراهم کنند.

مسئله «دلالتان و واسطه‌ها» در اقتصاد ایران یکی دیگر از مسائل و چالش‌های پیش‌روی دانش‌بنیان‌هاست. شرکت‌های تازه‌تأسیس اغلب برای فروش محصولات یا خدمات خود در بازار با مسائل و مشکلات زیادی روبه‌رو هستند، در این بین دلالتانی وجود دارند که محصول و خدمات را از تولیدکننده به قیمت ارزان خریداری می‌کنند و با قیمت بالاتر به مصرف‌کننده می‌رسانند و این باعث می‌شود که شرکت‌ها سود چشمگیری به‌دست نیاورند و توان مالیشان برای ادامه تولیدات کاهش یابد. به‌همین دلیل، پیشنهاد می‌شود برای نظام توزیع، به‌خصوص برای شرکت‌های نوپا و دانش‌محور به‌صورت خاص فکر اساسی کرد. یکی از راه‌ها جلوگیری از افزایش مستمر قیمت‌ها است؛ زیرا به‌طور طبیعی بخشی از درآمدهای فراوان عوامل نامولد از افزایش مستمر قیمت‌ها به‌وجود می‌آید. همچنین به مدیران شرکت‌ها توصیه می‌شود که با تقویت تحقیقات بازاریابی و فروش محصولات خود دست دلالتان واسطه‌ها را کوتاه کنند.

برای حل چالش‌های «بازاریابی» هم پیشنهاد می‌شود کارآفرینان خلاق که قصد راه‌اندازی کسب‌وکاری دانش‌بنیان دارند، با توجه اصولی‌تر به علم بازاریابی در گام نخست و در نظر گرفتن نیازهای مشتریان، خلأهای موجود در بازار را شناسایی و موفقیت شرکت خود را تا حد زیادی تضمین کنند.

شرکت‌ها باید توجه داشته باشند که بازاریابی محصولات، با فروش آن‌ها به پایان نمی‌رسد بلکه باید با بازخورد گرفتن از مشتریان و شناخت توقعات آن‌ها، ضمن تبدیل مشتری موقت به مشتری وفادار، از قدرت و مزیت فراوان تبلیغات دهان‌به‌دهان نیز برخوردار شوند. همچنین

شرکت‌های دانش‌محور باید با هدف‌گذاری منطقی واقع‌بینانه بازار، برنامه و راهبرد بازاریابی را متناسب با بازار هدف در نظر گرفته و به تدریج اقدام به ایجاد توسعه در تولید و سهم بازار خود کنند.

همچنین مدیران باید برای شرکت خود اهداف عینی و مشخص تعیین کرده، با شکستن آن‌ها به اهداف کوچک و نزدیک‌تر، نقشه مسیر را به‌دقت ترسیم نمایند.

حقوق مالکیت فکری و مالکیت صنعتی همچون (اختراعات، علائم و نام‌های تجاری، طرح‌های صنعتی، نشانه‌های جغرافیایی، اسرار تجاری) می‌توانند به‌شرطی که دارای ارزش مالی باشند به‌عنوان آورده در شرکت‌ها و مؤسسات دانش‌بنیان وارد شوند.

هم بنیان‌گذاران و افرادی که با همکاری یکدیگر استارت‌آپی را تشکیل داده‌اند، خواه تصمیم به ثبت شرکت گرفته یا نگرفته باشند، باید توجه کنند که تنظیم روابط حقوقی‌شان در مدت همکاری با یکدیگر اهمیت بسیار زیادی دارد. اغلب مؤسسان یا هم‌بنیان‌گذاران بر مبنای روابط دوستانه به ادامه همکاری تا زمان ثبت شرکت اقدام می‌نمایند و به‌همین دلیل برای تنظیم روابط حقوقی خود در این بازه زمانی کاری نمی‌کنند؛ اما باید به یاد داشت در جریان ادامه فعالیت و رشد و توسعه کسب‌وکار به تدریج با مسائل و مشکلاتی روبه‌رو خواهند شد. به‌این ترتیب، توصیه اکید می‌شود، با وجود روابط دوستانه، روابط حقوقی خود را (همانند انعقاد قرارداد هم‌بنیان‌گذاران، محرمانگی و عدم رقابت و عدم همکاری و سایر قراردادهای موردنیاز) تنظیم کنند تا در آینده با مشکلی مواجه نشوند.

علاوه بر پیشنهاد‌های پیش‌گفته در خصوص اقدام‌های قانونی مؤسسان، دولت نیز جهت تحقق صحیح حقوق مالکیت فکری و وظایفی بر عهده دارد. ابهام در برخی قوانین، نیاز به تصویب قانون در برخی موارد، وجود دیوان‌سالاری‌های فرساینده در مسیر حقوق قانونی شرکت‌ها و... موجب عدم امکان پیگیری مطالبات، توسط شرکت‌ها شده که برای مدیران اکثر این شرکت‌ها بسیار آزاردهنده به نظر می‌رسد. به‌همین دلیل، به دولتمردان پیشنهاد می‌شود که با بررسی مجدد قوانین مصوب، به حمایت قابل‌انتظار نسبت به این موتورهای پیش‌برنده اقتصاد مقاومتی، اهتمام ورزند؛ چراکه هیچ قراردادی، به‌اندازه حمایت از نخبگان دلسوز و کارآمد، برای کشور سودآور نخواهد بود. مجلس نیز، باید ضمن بازنویسی قوانین، با بررسی نیازها و شرایط جدید صنایع دانش‌بنیان، گامی مهم در پیشبرد مقاصد برنامه‌های ملی توسعه بردارد.

- سایر پیشنهادها بر اساس ابلاغیه‌های رهبر معظم انقلاب عبارت‌اند از:
- ۱- محور قراردادن رشد بهره‌وری در اقتصاد با تقویت عوامل تولید، توانمندسازی نیروی کار، تقویت رقابت‌پذیری اقتصاد، ایجاد بستر رقابت بین مناطق و استان‌ها و به‌کارگیری ظرفیت و قابلیت‌های متنوع در جغرافیای مزیت‌های مناطق کشور.
  - ۲- افزایش تولید داخلی نهاده‌ها و کالاهای اساسی (به‌ویژه در اقلام وارداتی) و اولویت دادن به تولید محصولات و خدمات راهبردی و ایجاد تنوع در مبادی تأمین کالاهای وارداتی با هدف کاهش وابستگی به کشورهای محدود و خاص.
  - ۳- مدیریت مصرف با تأکید بر اجرای سیاست‌های کلی اصلاح الگوی مصرف و ترویج مصرف کالاهای داخلی همراه با برنامه‌ریزی برای ارتقای کیفیت و رقابت‌پذیری در تولید.
  - ۴- ایجاد تنوع در روش‌های فروش.
  - ۵- توسعه حوزه عمل مناطق آزاد ویژه اقتصادی کشور با هدف انتقال فناوری‌های پیشرفته، گسترش و تسهیل تولید، صادرات کالا و خدمات و تأمین نیازهای ضروری و منابع مالی.
  - ۶- صرفه‌جویی در هزینه‌های عمومی کشور با تأکید بر تحول اساسی در ساختارها، منطقی‌سازی اندازه دولت و حذف دستگاه‌های موازی و غیرضروری و هزینه‌های زاید.
  - ۷- شفاف‌سازی اقتصاد و سالم‌سازی آن و جلوگیری از اقدام‌ها، فعالیت‌ها و زمینه‌های فسادزا در حوزه‌های پولی، تجاری، ارزی و... .
  - ۸- شفاف و روان‌سازی نظام توزیع و قیمت‌گذاری و روزآمدسازی شیوه‌های نظارت بر بازار.
  - ۹- شناسایی و به‌کارگیری ظرفیت‌های علمی، فنی و اقتصادی برای دسترسی به توان آفندی و اقدام‌های مناسب.
  - ۱۰- افزایش پوشش استاندارد برای کلیه محصولات داخلی و ترویج آن.

کتابنامه

- امام جمعه زاده، سید جواد و مرادی، سوسن (۱۳۸۸). تحریم‌های بین‌المللی و شکل‌گیری جنبش‌های براندازانه. فصلنامه رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی، (۱۶)، ۳۷-۶۲.
- باصری، بیژن؛ اصغری، ندا و کیا، محمد (۱۳۹۰). تحلیل تطبیقی نقش مؤلفه‌های اقتصاد دانش‌محور بر رشد اقتصادی. پژوهش‌های اقتصادی، ۱۶(۴۷)، ۱-۲۹.
- بهبودی، داوود و امیری، بهزاد (۱۳۸۹). رابطه بلندمدت اقتصاد دانش‌بنیان و رشد اقتصادی ایران. سیاست علم و فناوری، ۲(۴)، ۲۳-۳۲.
- پورعزت، علی اصغر و عبدی، بهنام (۱۳۹۹). رهنمودهای ناظر بر خط‌مشی‌گذار به اقتصاد دانش‌بنیان در ایران: کاربست علم سودمند در جهت الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت، فصلنامه مجلس و راهبرد، ۲۷(۱۰۱)، ۱۷۳-۱۹۴.
- حاجی‌زاده، هوشنگ (۱۳۹۹). اقتصاد دانش‌بنیان، راه برون‌رفت از اقتصاد وابسته به نفت؛ الگو و راه‌کارها. مطالعات مدیریت راهبردی دفاع ملی، ۴(۱۵)، ۶۳-۱۰۲.
- خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات مقام معظم رهبری: <https://khamenei.ir>
- دادخواه، هادی و ذبیحی، سمیرا (۱۳۹۹). شناسایی عوامل اقتصاد دانش‌بنیان و تأثیر آن بر توسعه پایدار. نخستین همایش ملی رویکردهای نوین مدیریت در مطالعات میان‌رشته‌ای، گنبدکاووس.
- رهبر، فرهاد و نیک چهره گل‌افزایی، منصور (۱۳۹۹). تدوین راهبردهای اقتصاد مقاومتی دانش‌بنیان. مطالعات مدیریت راهبردی دفاع ملی، ۴(۱۳)، ۲۳۹-۲۷۲.
- زهرانی، مصطفی (۱۳۷۶). تحریم‌های اقتصادی از نظر تا عمل. مجله سیاست خارجی، ۱۱(۱)، ۱۷-۲۸.
- شیخ‌زاده، محمد (۱۳۹۰). تدوین الگوی رهبری خدمتگزار از دیدگاه امام خمینی (رحمت‌الله‌علیه) و مقایسه آن با برخی از الگوهای رهبری خدمتگزار در مدیریت نوین. (رساله دکتری). دانشگاه تهران، تهران، ایران.
- صابری، علی (۱۳۹۶). نحوه فعالیت بر پایه اقتصاد دانش‌بنیان. دومه‌نامه نخبگان علوم و مهندسی، ۲(۴)، ۲۲۳-۲۲۹.
- عزیزنژاد، صمد (۱۳۸۹). بررسی آثار تحریم بر اقتصاد ایران با تأکید بر تجارت خارجی. ماهنامه مجلس و پژوهش، ۱۶(۶۱)، ۱۶۵-۲۱۰.

- فخاری، حسین و سلمانی، داود (۱۳۹۲). رهبری در مهندسی، رویکردی نوین جهت مدیریت شرکت‌های دانش‌بنیان. *فصلنامه رشد فناوری*، ۹(۳۵)، ۵۲-۵۸.
- قاسمی، محمد؛ فقیهی، مهدی و علیزاده، پریسا (۱۳۹۶). الزامات دستیابی به اقتصاد دانش‌بنیان در سطح کلان: تحلیل چهارچوب قانونی در ایران و ارائه توصیه‌های سیاستی. *نشریه پژوهشنامه اقتصادی*، ۶۸(۶۸)، ۹۹-۱۵۲.
- گرچی‌زاده، عطیه و شریفی‌رنانی، حسین (۱۳۹۳). نقش اقتصاد دانش‌بنیان در کنترل تورم. *فصلنامه مدل‌سازی اقتصادی*، ۸(۲)، ۱۰۷-۱۲۵.

- Boyatzis, R. E. (1998). *Transforming qualitative information: thematic analysis and code development*. Sage
- Bozkaya, A. & Van Pottelsberghe De La Potterie, B. (2008). *Who Funds Technology-based Small Firms? Evidence from Belgium*. *Economics of Innovation and New Technology*
- Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, (3), 77-101.
- Organization for Economic Co-operation and Development (OECD). (2015). *New Approaches to SME and Entrepreneurship Financing: Broadening the Range of Instruments*.

پروشکاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی